

S L Ä K T P O R T R Ä T T - 2 .

I anslutning till det "porträtt", som jag försökt att teckna av min fader Henrik Törnvall, har jag funnit naturligt att jag nu också i skrift söker återge några väsentliga drag av min moder Maria Törnvall, såsom jag minns henne. Kanske blir den teckningen mera subjektivt färgad än Henriks porträtt, eftersom jag i syskonkretsen på Kyrketorp, antagligen med fog, påstods vara min "mammans pojke" i särskild grad.

A N N A M A R I A T Ö R N V A L L

Maria Törnvall föddes den 29 oktober 1877 i Linköping såsom äldsta dotter i hennes far byggmästaren Anders Gustaf Johanssons (första) äktenskap med Anna Catharina Eriksson. Hon fick ett par tre år sedvanlig undervisning i små- och folkskola och gick som helt liten även i en frikyrklig söndagsskola, varpå hon sattes i Linköpings elementarläroverk för flickor. Då Maria inte tyckte sig ha begåvning för högre studier - särskilt modersmålets skriftliga behandling var för henne en stötesten -, lämnade hon flickskolan med sjätte klass. Skolgångens tidiga avbrytande sammanhänge nog också med att hennes hjälp behövdes i hemmet. Under 1880- och 1890-talen fick Maria nämligen nio syskon. Av dessa dog fyra i späda ålder, vilket förhållande innebar en svår påfrestning för modern Anna Johansson. Skötseln och tillsynen av de återstående fem syskonen kom därför att i stor utsträckning åvila den äldsta dottern i familjen. Beträffande sin uppväxttid berättade Maria mycket sparsamt, i varje fall för mig, och jag vet därför föga om hennes person i unga år.

Emellertid står det klart, att hon växte upp till en stilig ung dam med behagligt utseende och fin figur. Maria hade ärvt sin mors bruna ögon, och hennes hår, som ej var särdeles rikt, torde närmast kunna betecknas som cendré eller askblont till färgen. Hon hade små fötter och snygga ben, något som hon var ganska stolt över. Maria klädde sig modernt och med en viss elegans i tävlan med åtskilliga pigga flickbekanta i Linköping. Bland dessa var systrarna Agnes och Ella Thorn, av vilka den senare var musikaliskt begåvad och längre fram gjorde sig känd som konsertsångerska. Då Maria saknade yrkesutbildning, kom hon att förbli hemmadotter, även om hon, enligt vad jag förspott, någon kortare tid hade plats som kassörska i en släktings herrekiperingsaffär i Linköping. Ett bevis på Marias självständighet och all-

männas tilltagsenhet är att hon lärde sig att åka velociped och blev en av de första kvinnliga cyklisterna i staden. Huru Maria och Henrik Törnvall kom att lära känna varandra, vet jag inte med säkerhet, men jag vill minnas mig ha hört, att deras första bekantskap förmedlades av Marias väninna Agnes Thorn. Det ligger nära till hands att tro, att Henrik såsom musiker blivit bekant med den sjungande Ella Thorn och hennes syster. Byggmästaren A.G.Johanssons ekonomi var i slutet av 1800-talet sådan, att familjen ansågs burgen och väl ansedd inom Linköpings medelklass. Även om Maria Johansson inte kunde betecknas såsom "en rikemansdotter", saknade det förvisso ej betydelse vilken hemgift en friare i hennes fall kunde påräkna i boet. Bekantskapen mellan Maria och Henrik utvecklades till en början främst p g a den manliga kontrahentens uppenbara intresse för hennes tilldragande person. Så småningom blev emellertid tycket ömsesidigt, och någon gång under 1898 ingick de två förlovning i vanlig ordning.

Maria och Henrik gifte sig på våren 1899 i brudens föräldrahem i Linköping. Det var sålunda inget stort kyrkbröllop, vilket förhållande säkerligen hade samband med att den religiöse A.G.Johansson var frikyrkligt orienterad och låg i harnesk med den svenska kyrkan. Vigseln förrättades emellertid av kyrkoherden i Rystad Amatus Nygren och bevittnades av brudparets närmaste anhöriga. Brudens då sjuåriga syster Kajsa har till mig förmedlat några roande "ögonblicksbilder" från bröllopstillfället, vilka jag bevarat i en promemoria med namnet "Moster Karin berättar". Såsom fru till organisten och läraren Henrik Törnvall kom Maria att efter bosättningen i Rystad att konfronteras med en annan verklighet än den hon varit van vid i Linköping. Medan hennes föräldrar i staden fört ett ganska stort hus och hållit en god standard, fick Maria som klockarfru på landet åtminstone till en början leva under "knapphetens kalla stjärna". Makens inkomster var mycket blygsamma, vilket föranledde A.G.Johansson att lämna betydande bidrag till den unga familjens försörjning. Därtill kom att Henriks svärfader bekostade mågens utbildning till musikdirektör vid Musikaliska Akademien i Stockholm redan under första äktenskapsåret.

Efter denna väl långa inledning är det tid för mig att ägna intresset åt den egentliga teckningen eller porträttet av min mor Maria Törnvalls person. Egna hågkomster av henne har jag med säkerhet först från tiden omkring år 1910, då jag började

småskolan i Rystad. Min mamma Maria (eller "Maja", som hon ofta kallades av min pappa Henrik) hade vid den tiden väl vuxit in i rollen som husmor i ett lantligt hushåll med många barn och åtskilliga tjänare samt, ej att förglömma, en make som inte var jordbrukare till yrket utan mest hade att ägna sig åt andra uppgifter än lantushållarens.

Den ursprungliga stadsflickan Maria sägs ha besvärats av viss anemi i de senare tonåren, men denna svaghet torde hon ha övervunnit redan i början av sitt liv på landet. Hennes hälsa var, enligt mitt minne, utan vank och brist i mina barnaår, och de ideliga barnsångarna till trots förblev hon under 1910- och 1920-talen förvånansvärt stark och uthållig. I äktenskapet föddes mellan 1900 och 1913 inte mindre än nio barn, nämligen fem gossar, av vilka jag är den tredje i ordningen, och fyra flickor. Maria behöll länge sin smärta figur, men efter det sista havandeskapet blev hon så småningom alltmera omfångsrik till gestalten. Antagligen hade hon anlag åt det hållet, ty hennes mor Anna Johansson var ganska korpulent på något äldre dagar. Marias hår blev med åren allt tunnare, och enligt tidens sed började hon använda lösfläta. De svällande formerna höll hon under kontroll med ett stadigt snörliv. Hennes tänder begynte att svikta rätt tidigt, vilket i det långa loppet medförde, att hon nödgades anlägga tandprotes i överkäken. Hennes synförmåga var i yngre år mycket god, men ansträngande arbete, ofta nattetid och vid elds-ljus, gjorde det nödvändigt för henne att inemot 50-års åldern börja begagna glasögon. Hennes kroppsvikt uppgick vid den tiden till omkring 100 kilogram, men hon rörde sig och gick trots fetman lätt och ledigt. I vardagslag klädde sig Maria mycket enkelt av praktiska skäl, men vid stadsbesök och inför mera festliga tillfällen kunde hon konsten att frisera håret (med egen locktång), låta någon närstående dra åt snörlivet ordentligt, klä sig i sidenklänning med "pysch" vid halsen samt sätta extra guldringar på de välvårdade händerna. Därmed inte sagt, att Maria alltid var så benägen att släppa sina många hemsysslor för att som finklädgd klockarfru följa med maken Henrik på bondkalas i socknen.

Maria Törnvall som maka och klockarfru.

Med det nyss sagda går mina tankar i första hand till Maria Törnvall såsom hustru till Henrik Törnvall. Ehuru mycket olika till kynnet, passade de två utmärkt väl ihop såsom äkta makar.

Den fasta grunden i deras äktenskap var otvivelaktigt redan från begynnelsen ömsesidig kärlek och tillgivenhet. Det torde ha förhållit sig så, att Henrik var den av kontrahenterna, som först "tog eld". I mycket unga år hade han varit förlovad med en lantbrukardotter i Västra Östergötland, men den förlovningen hade, såsom säkert förhastad, blivit av kort varaktighet. När han såsom fortfarande ungar i 30-års åldern blev bekant med den välsvarvade byggmästardottern i Linköping, dröjde det inte länge förrän han insåg, att han i henne "funnit den rätta" för honom. Henrik blev en så enträgen friare, att Maria så småningom föll till föga för hans uppvaktning och besvarade hans böjelse. De korresponderade under fästfolkstiden och breven, vilka Maria länge förvarade, skulle säkert ha varit ägnade att belysa deras inbördesförhållande. Emellertid ville Maria ej prisge korrespondensen åt några efterkommande eller utomstående, varför hon på äldre dagar brände "sina kärleksbrev".

En mera trofast och kärleksfull hustru än Maria kunde Henrik näppeligen ha fått. Hon månade om maken på bästa sätt och höll för honom ett så gott bord som hushållets resurser medgav. Innan Henrik begav sig hemifrån, stod hon alltid redo i tamburen för att borsta av honom och tillse, att han såg prydlig ut. När han var bortrest till staden eller i andra ärenden, satt hon regelmässigt uppe om kvällarna och inväntade hans återkomst. Henrik råkade ibland ut för förtretligheter eller kom i ekonomiskt trångmål, men han kunde då lita på att hans Maja stod honom bi med kraft och goda råd. Några ömhetsbetygelser förekom ytterst sällan mellan makarna i andras åsyn, men någon gång kunde dock vi barn få bevittna sådana, som på ett nästan rörande sätt visade föräldrarnas starka känslöbindning vid varandra. Det var exempelvis händelsen efter det att Henrik av Maria blivit undfägnad med en speciellt vällagad och god måltid. Hans kära Maja handlade tydligen i vetskap om innebörden i det kända talesättet: "Vägen till mannens hjärta går genom hans mage".

. - . - . - .

Rollen som klockarfru i församlingen var Maria redan från början föga benägen att axla. Förr i tiden var ju klockaren den som skulle - i ledband av prästen - bestyra det mesta i socknen, och det förutsattes, att hans hustru därvid var honom behjälplig. Något av detta betraktelsesätt betr klockarparets uppgift levde nog kvar i Rystad i seklets begynnelse. Efter den äldste sonen Gustafs födelse lät sig Maria, enligt kyrkoherden Nygrens anmodan, kyrkotagas, men i fortsättningen förklarade

sig den unga klockarfrun ej vara villig att medverka i en sådan kyrklig förrättning, som f ö vid den tiden praktiskt taget kommit ur bruk. Längre fram vägrade Maria också att ombesörja ett bestyr, som enligt hävd ansetts åvila klockarens hustru, nämligen fintvätt av de dukar och servetter m m, vilka användes vid altaret i kyrkan. Skälet därtill var att Maria funnit uppgiften för betungande m h t de krav, som från prästerligt håll ställdes på fläckfrihet och ytterligt noggrann strykning ifråga om dessa persedlar.

I äldre tid var präst och klockare med fruar själskrivna som inbjudna gäster vid alla större bondkalas och gillan i socknan. Medan Henrik inte ogärna ställde upp i sådana sammanhang, var Maria ofta föga road av att deltaga i slika begivenheter. Dels hade hon rätt svårt att umgås med böndernas hustrur och dels ville hon inte på eftermiddagar och kvällar vara borta från hemmet och den stora och inte så lättstyrda barnskaran. Det var därför ibland med stor självövervinnelse, som hon klädde sig fin och följde med Henrik på kalasen. Pliktskyldigast gick Maria i kyrkan emellanåt, men vanligen stannade hon hemma för att tillreda söndagsmiddagen. Den gästfrie maken hade ofta åtminstone ett par kyrkobesökare med sig till middagen, när han återvände hem efter välförrättat värv, och då gällde det för husmodern att visa "vad huset förmådde i matväg".

Maria som mamma och uppfostrare.

I hemmet och över barnskaran härskade Maria med fast men samtidigt varsam hand. Redan i sitt eget föräldrahem ^{hade hon} tillägnat sig stor kunnighet i barnavård och lärt sig att ta ansvar för sina yngre syskon, särskilt då modern Anna J. varit sjuklig under sina sista levnadsår. Visserligen hade Maria av barnjungfru och tidvis även av systemen Augusta, kallad "Gusten", ^{höll} hjälp vid skötseln av de många barnen i Kyrketorp, men hon/alltid kvar hos sig personlig övervakning av den månghövdade skaran. Alla småtingarna ammade hon och skötte själv under deras första levnadsår. Man kan säga att hon var outtröttlig i sina omsorger om avkomman, vilket i synnerhet kom till uttryck, då någon eller några av hennes telningar var sjuka. Även om barnen i allmänhet var vid god hälsa, undgick de ej att i tur och ordning drabbas av de vanliga barnsjukdomarna såsom vattenkoppor, mässling, påssjuka och scharlakansfeber. Maria sörjde då med stor förfarenhet och kraft för deras återställande till full hälsa. Det

var mycket sällan som någon doktor anlätades i sådana sammanhang. Varken Maria eller Henrik var bortkommen, när det gällde att med naturläkemedel och huskurer ingripa mot förkylningssjukdomar och åkommor av skilda slag. Även vid olycksfall, som allt emellanåt drabbade barn och tjänstefolk, ingrep Maria rådigt och begränsade skadeverkningarna genom att anlägga stadiga förband eller "våt-värmande omslag" samt att plåstra om sår och skrämor.

Maria höll på god ordning i hemmet. Barnen tillhölls att inte lägga armbågarna på bordet vid måltiderna och att ej sticka kniven i munnen, då de åt, eller hålla skeden bakvänt i handen. Allt bråk mellan barnen vid matbordet stävjades resolut. Enligt tidens sed var Maria i sin fostrargärning inte främmande för att använda kroppsaga, när hon gick till rätta med sina ibland uppstudsiga och okynniga pojkar. Vid mera allvarliga lydnadsbrott kom rottingen fram, men det hände aldrig att hon gick för hårt fram. En och annan gång hänsköt Maria till Henrik att sköta om bestraffningen, som oftast bestod i luggning eller örfilar. Henrik tyckte inte om att tjänstgöra som exekutor, ty han hade - som han sade - tillräcklig motion med att handgripligen bestraffa lata och bråkiga lärjungar i skolan.

I korthet kan jag säga, att det var mamma Maria, som främst fick stå för barnens uppfostran i hemmet. Hon övervakade att de som skolelever skötte sina hemuppgifter och, ehuru ej själv musikalisk, sökte hon efter bästa förmåga se till att de i förekommande fall spelade över sina pianoläxor. - Hon höll städse sin hand över matlagningen i det stora hushållet och svarade framför allt för smaksättningen av vad som anrättades. Från både sin mor Anna och sin svärmor Emma hade hon ärvt eller fått övertaga en ansenlig massa utmärkta recept, som hon använde vid bak och tillredning av finare maträtter. I vardagslag var ju kosthållet enkelt, men vid helgerna bjöds det i regel någonting utöver den vanliga husmanskosten. Till söndagsmiddagen vankades det oftast kött eller färsk fisk av något slag jämte efterrätt av bär eller frukt.

Marias beundransvärda förmåga att hålla barnen med hela och rena kläder har jag i livligt minne. Särskilt pojkarna var duktiga slitvargar, varför lagning av trasiga klädesplagg och strumpstoppning ständigt stod på Marias dagordning. Maria sydde, stickade och virkade flitigt, och otaliga är de timmar som hon, ofta nattetid, tillbringade vid symaskinen. Visserligen anlätade hon någon vecka om året en ambulera hemsömmerska, men det mesta av kläderna åt barnen ända upp i konfirmationsåldern förfärdigade mamman egenhän-

digt. Mina egna första "köpkläder" var den mörkblå kostym (med långbyxor!) som jag erhöll till min konfirmation på våren 1919. Maria hann även med att väva en hel del, kanske mest färggranna trasmattor - en hemartikel som det var stor åtgång på i särskilt de rum, där barnen fick hålla till, såsom kök och barnkammare. Maria sydde också lättare kläder i form ^{av} sommarklänningar, förkläden och dylikt åt sig själv. Pappa Henrik var den enda i familjen, som under hänvisning till sitt imponerande kroppsomfång undandrog sig sömmerskan-makan Majas framstående kostymtillverkning.

Maria var mån om att hos sina barn inpränta vikten av goda seder, arbetsamhet och rättsinnighet. Hon höll styvt på ett ärbart leverne men visade samtidigt förståelse för flera flickor i hennes tjänst, vilka "råkade i olycka" och blev rädda med oäkta ungar. Hennes moderliga omtanke sträckte sig också till de unga och blyga drängpojkar, som komna från fattiga hem fick sin kanske första anställning på Kyrketorp och hunsades av äldre kamrater. Särskilt minns jag huru hon lärde en sådan mager pojkkrake, som var "uppfödd på kaffe" i hemmet, att äta gröt och annan ordentlig föda.

Maria Törnvall såsom husmor.

Med det sist sagda har jag så kommit in på Marias ställning såsom husmoder eller "regenta" i det inte så lilla lantushållet på Kyrketorp. Bland gårdens tjänstefolk fanns alltid en och vissa tider två statarfamiljer med egna hushåll. För inomhussysslorna hade Maria i yngre år biträde av en köksa och en sk husa. Så småningom kom den senare att ersättas av min moster Gusten, med uppgifter för en "fröken, som går frun till handa". De ogifta drängar, som var "i husbondens kost", intog sina måltider i köket tillsammans med pigorna eller "jungfrurna" (yrkesbeteckningarna lantarbetare och hembiträden blev inte brukliga förrän in på 1930-talet).

Över det stora hushållet - som sålunda med barn och tjänstefolk långa tider kom att räkna 15-16 personer - förde Maria med fast hand sitt regemente. Hennes krav på ordning och reda i hemmet och hushållningen förnekade sig inte, och hennes uppsyn och uppträdande var sådant, att hon bemöttes med allmän respekt. Jag minns ej något tillfälle, då någon av de på gården anställda vågade "sätta sig upp mot henne". Man kan inte påstå, att Maria var manhaftig till sitt sätt, men hon hade en lycklig förmåga att kunna utöva befäl. Hon var oftast så upptagen av allehanda syss-

lor om dagarna, att hon vid sin ordergivning hade föga tid att lyssna på några invändningar, som hon inte så sällan avfärdade med orden: "Inte resonera, bara marschera." Lättast att komma till tals med den idoga husmodern var det på kvällarna, då det löpande arbetet för dagen var slut och "man kunde draga andan åt sig". Maria gav sig då tid att höra på framför allt barnens framlagda bekymmer, och hon fann vanligen goda råd till hjälp och tröst. Hon såg hellre framåt än bakåt i tiden och ville ej, att man alltför mycket skulle gruva sig över personliga motgångar eller tråkigheter och olyckor, som naturligt nog inträffade med jämna mellanrum för än den ene än den andre i familjen. Hennes stående talesätt i dylika sammanhang var bl a: "Gjort som gjort, och bäst som sker" samt "Man ska inte måla Fan på väggen förr'n han är där."

Familjens kontanta tillgångar var minimala, och vissa tider var ekonomin hårt ansträngd. Det var särskilt fallet under åren närmast efter första världskrigets slut i början på 1920-talet. Maria hade emellertid en sparsam läggning, och hon förstod att väl tillvarataga lantgårdens olika produkter i sin hushållning. Höns och grisar ägnade hon speciellt intresse, och hönshusets äggproduktion medförde långa tider en väl behövlig förstärkning av Marias hushållskassa. Fjäderfäaveln på gården omfattade en del år också ankor, som framför allt fick förgylla höstarnas söndagsmiddagar.

Jordmånen på Kyrketorps ganska torra backar är väl ej den lämpligaste för frukt- och köksväxtoodling och än mindre för blomsterrabatter. Maria lyckades ändock ordna med en rätt givande köksträdgård och se till att vad som goda år frambragtes av frukt, bär, grönsaker, rotfrukter och kryddväxter kom till avsedd användning i hushållet. Jag har livligt minne av Marias trägna arbete med syltning och saftning av brunbär och konservering av äpplen och päron i form av "inläggning" och torkning för vinterbehov. Vilda skogsbär fanns inte på Kyrketorps ägor att tala om, och lingon - en ovärderlig ^{tillgång} i hushållets mathållning - måste man inköpa i stor myckenhet från torget i Linköping. - Mot slutet av 1920-talet kom Maria på idén att låta förbättra och göda marken i det sk skafferihörnet på mangårdsbyggnadens sydsida, och där planterade hon en del finare prydnadsväxter, som sedan var henne till stor glädje under sommartiden. Några av dessa perenner, såsom lilja av arten kejsarkrona samt stormhatt, växer fortfarande 1981 i rabatten, mycket tack vare den vård, som Marias svärdotter Carin Förnvall ägnat rabatten under åren efter Marias bortgång.

Maria Törnvall mot slutet av sitt liv.

De spridda drag, som jag sålunda sammanställt angående min mamma Maria Törnvals karaktär och person, bildar tyvärr blott ett mycket ofullständigt porträtt av en gedigen människa. Maria Törnvall framstod nog för de flesta utomstående som en föga tillgänglig och allt annat än mjuk person. Även om ett sådant intryck av henne hade sin riktighet, var Maria i verkligheten ej bara en kylig förnuftsmänniska utan även en kvinna med starka och rika känslor. Mot sina närmaste visade hon ofta prov på stor ömsinlighet. Hennes kärlek till maken Henrik och de många barnen var stark och bärande in i det sista.

Maria var inte i vanlig mening religiös, och hon ville aldrig engagera sig i kyrkliga sammanhang. Denna inställning förklarade hon med att hennes fader A. G. Johanssons underliga religiositet, präglad av fanatism och biblisk bokstavsträldom, gjort henne redan i ungdomen avogt stämd mot både frikyrka och prästerskap i allmänhet. Vad Maria verkligen innerst inne kände och tänkte i fråga om sann kristlighet behöll hon för sig själv.

Efter Henriks död på hösten 1932 bodde Maria kvar, tills sonen John gifte sig, på Kyrketorp, som denne fick övertaga efter faderns bortgång. Hon slog sig sedan ned i en enkel tvårumslägenhet vid Järnvägsgatan i Linköping. Där framlevde Maria ett par lugna år, innan det 1937 vid en läkarundersökning uppdagades, att hon drabbats av cancer (i underlivet). Behandling på Radiumhemmet i Stockholm under december samma år medförde ingen bättring, och Marias sista tid torde ha varit ett så gott som oavbrutet, svårt lidande. Med stor uppoffring skötte hennes äldsta dotter, sjuksköterskan Anna Maja, vår kära moder mot slutet.

Maria Törnvall avled lugnt och stilla i sitt hem måndagen den 25 april 1938, endast 60 år gammal. Med stort tålamod och enastående behärskning hade hon på sistone utstått sina plågor.

Hennes främsta glädjemenen under linköpingsåren hade enligt hennes utsägo varit, att alla hennes barn vunnit en tryggad utkomst i livet och att ett tiotal friska och duktiga barnbarn till henne och Henrik kommit till världen. Deras släkt skulle, menade Maria förnöjsamt, inte komma att dö ut inom överskådlig tid.

- . - . - . - .

Med denna min goda moders Marias profetia vill jag avsluta mitt i skrift tecknade porträtt av henne, som betytt så oerhört mycket för mig i livet. Jag kommer städse att bevåra Maria i älskat och aktat minne.

Anders Törnvall
Norrköping i maj 1981.